

Dorota Cyngot

Profesor Ewa Rzetelska-Feleszko i toponimia Pomorza Zachodniego, czyli o współpracy językoznawcy z archeologami

**Professor Ewa Rzetelska-Feleszko and toponymy of Western Pomerania –
in other words on cooperation between a linguist and archaeologists**

Abstract: The article presents scholarly achievements of Ewa Rzetelska-Feleszko, a renowned scholar interested in different aspects of linguistics, who cooperated closely with archaeologists. The bibliography of her works includes more than 340 titles, presenting the extent of raised issues and consistency in implementing research objectives.

Keywords: Ewa Rzetelska-Feleszko, scholarly achievements, linguistics, toponymy, Western Pomerania

Słowa kluczowe: Ewa Rzetelska-Feleszko, dorobek naukowy, językoznawstwo, toponimia, Pomorze Zachodnie

Autorka opracowania *Etymologia słowiańskich nazw miejscowych i terenowych z obszaru wolińsko-kamieńskiego* zamieszczonego w niniejszym tomie Profesor Ewa Rzetelska-Feleszko (1932–2009) była cenioną badaczką o zainteresowaniach naukowych obejmujących różne aspekty językoznawstwa: dialektologię, onomastykę, historię języka polskiego i innych języków zachodniosłowiańskich (łużyckiego, kaszubskiego, dialektów pomorskich), a także białoruskiego. Przez wiele lat (1972–2004) kierowała Pracownią Onomastyczną Instytutu Sławistyki PAN, w dwóch kadencjach (1990–1996) pełniła funkcję dyrektora tego Instytutu. Uczestniczyła w licznych gremiach językoznawczych – polskich i międzynarodowych (*The International Council of Onomastic Sciences – ICOS*, *The International Society for Dialectology and Geolinguistics – SIDG*, Międzynarodowy Komitet Sławistów, Komitet Językoznawstwa PAN, Komitet Słowianoznawstwa PAN,

Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Polskie Towarzystwo Językoznawcze, Komisja Ustalania Nazw Miejscowych i Obiektów Fizjograficznych w Polsce, Instytut Kaszubski). Taki biogram wyłania się ze źródeł oficjalnych – strony internetowej Instytutu Sławyistyki PAN oraz materiałów Wydziału I Nauk Społecznych PAN¹. Osoby, które znały Profesor Rzetelską-Feleszko, podkreślają jej nieprzeciętną aktywność, rozległość zainteresowań, a także podejmowanie przez uczoną coraz to nowych wyzwań badawczych. W ostatnich latach były to m.in. prace z zakresu chrematonimii – stosunkowo nowego działu onomastyki, którego przedmiotem badań są nazwy własne odnoszące się do wytworów cywilizacji, takich jak np. różnego rodzaju firmy lub wyroby przemysłowe (zob. Afeltowicz 2013).

W obszarze zainteresowań toponimią dla E. Rzetelskiej-Feleszko bardzo ważna była działalność w Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych², instytucji kontynuującej prace Komisji Ustalania Nazw Miejscowości (KUNM), utworzonej w 1934 roku w celu standaryzacji nazewnictwa na obszarze Polski (por. Czopek-Kopciuch 2012, 72). Właściwe nazewnictwo umożliwia sprawne funkcjonowanie administracji, poczty, komunikacji, toteż doceniając jego rangę, zwłaszcza w okresach po radykalnych zmianach spowodowanych obiema wojnami światowymi, władze państwa włączały do prac Komisji wybitnych geografów, historyków, językoznawców.

Pierwszy etap prac Komisji (od 1934 roku do II wojny światowej) miał na celu ustalenie dla całego – połączonego po okresie zaborów – kraju wspólnego systemu nazewnictwa geograficznego (poprawnego językowo i lokalnie odtwarzającego nazwy historyczne). Drugi etap związany był z wielkimi migracjami ludności i przesunięciem granic państwa na Zachód po zakończeniu wojny w 1945 roku, co spowodowało konieczność nadania polskich, często nowych nazw licznym miejscowościom (około 32 tys.) i obiektom fizjograficznym (około 3 tys.) znajdującym się na tzw. Ziemiach Odzyskanych, które łącznie stanowiły około jednej trzeciej powierzchni kraju (prawie 103 tys. km²). Początkowo reaktywowana po wojnie komisja działała pod nazwą Komisji Ustalania Nazw Miejscowych; w 1948 roku przemianowano ją na Komisję Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych (Czopek-Kopciuch 2012, 73).

---

¹ Zob. <http://ispan.waw.pl/default/pl/uczeni-z-kregu-is-pan/296-prof-dr-hab-ewa-rzetelska-feleszko> [dostęp: 4 VI 2018]; <https://onomastyka.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2012/02/Ewa_Rzetelska_Feleszko2.pdf> [dostęp: 4 IX 2019]. Por. też Krasowska 2011 <<https://presto.amu.edu.pl/index.php/nsw/article/view/3246/3256>> [dostęp: 4 IX 2019].

² Przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji (<<http://knm.iof.mswia.gov.pl/>> [dostęp: 7 IX 2019]). Druga działająca w Polsce instytucja zajmująca się nazewnictwem geograficznym – ulokowana przy Głównym Geodecie Kraju Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (KSNG) – została powołana w 1951 r. przy Polskim Towarzystwie Geograficznym, początkowo pod nazwą: Komisja Nazw Geograficznych (<<http://ksng.gugik.gov.pl/ksng.php>> [dostęp: 15 VII 2018]).

Po wydaniu w tym samym – 1948 – roku *Skorowidza* ustalonych nazw na tych terenach, a tym bardziej po ukazaniu się w 1951 roku *Słownika nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej* pod redakcją Stanisława Rosponda nazewnictwo znacznie się ustabilizowało. Komisja zaczęła więc działać – i działa do dziś – w zmniejszonym zakresie, zajmując się przypadkami nazw zgłaszanymi do niej w postaci wniosków i petycji przez mieszkańców poszczególnych miejscowości oraz przez różnego rodzaju organizacje (Rzetelska-Feleszko 1994, 201; Czopek-Kopciuch 2012, 72–74).

Profesor E. Rzetelska-Feleszko brała udział w pracach Komisji od roku 1978, a więc w okresie pojedynczych zmian nazw miejscowości lub obiektów terenowych. Mając świadomość etymologii, historii i roli nazw geograficznych, obserwując zderzanie się procesów zmienności i stabilizacji językowej *in statu nascendi*, przykładała do tej działalności dużą wagę. O nazwach geograficznych pisała, że:

są istotnie skarbem narodowym, choć nie mają wymiernej wartości materialnej. Mówią one o naszej tożsamości. Dla przyszłych pokoleń będą niezwykle cennym źródłem wiedzy, podobnie jak już dziś mówią nam wiele o odległej nieraz przeszłości. Świadczą o ciągłości naszej kultury (Rzetelska-Feleszko 1994, 210).

Przypominała, że w Finlandii i krajach skandynawskich nazwy miejscowości i nazwy obiektów terenowych objęte są ochroną – jako elementy środowiska (Rzetelska-Feleszko 1994, 209).

Licząca ponad 340 pozycji bibliografia prac autorstwa bądź współautorstwa E. Rzetelskiej-Feleszko³ pokazuje z jednej strony rozległość problematyki podejmowanej przez uczoną, a z drugiej strony jej konsekwencję w eksplorowaniu pewnych wątków. Spośród wielu prac dotyczących onomastyki wskazywane są w literaturze przedmiotu dwa fundamentalne dzieła o charakterze encyklopedycznym, których była współautorką i redaktorką: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (1998) i *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia* (t. 1–2, 2002–2003, współredaktor Aleksandra Cieślakowa, współpraca Jerzy Duma). W przedmowie do pierwszej z nich autorka dobitnie uzasadniła szczególną rangę onomastyki dla ogólnej wiedzy o świecie i tym samym dla innych dziedzin nauki:

Jako świadkowie różnych stuleci i regionów nazwy własne mówią o ziemi, wodach, roślinach i zwierzętach – dzikich i hodowlanych – a także o ludziach. [...] są bowiem silniej związane z całokształtem ludzkiej kultury – zarówno materialnej, jak i społecznej – niż jakikolwiek inny dział słownictwa (Rzetelska-Feleszko (red.) 1998, 9–10).

Ta rozległa perspektywa każe zwrócić uwagę na budzący obecnie coraz szersze zainteresowanie nurt onomastyki kulturowej – „badań interdyscyplinarnych, ujmujących nazwy własne jako zwierciadło procesów historycznych, politycznych i kulturowych” (Lech-Kirstein 2015, 89). Studia prowadzone w jej

---

3 Zob.: <https://ziladoc.com/download/bibliografia-prac-ewy-rzetelskiej-feleszko-za-lata-1955-2008_pdf> [dostęp: 4 IX 2019].

obszarze ogniskują się wokół kilku głównych pojęć, przede wszystkim językowego obrazu świata, a także punktu widzenia twórcy oraz użytkownika nazw, konceptualizacji i kategoryzacji świata, wartościowania, stereotypizacji; ponadto analizowane jest użycie nazw własnych jako podstawy metafor i metonimii (Bartmiński 2007, 12, 78, 345–346; Lech-Kirstein 2015, 86). Przyglądając się współczesnym sposobom uprawiania językoznawstwa w Polsce, można dostrzec, że w dużym stopniu wyrastają one z tradycyjnych badań i tradycyjnie stawianych pytań badawczych. Poprzez powiązanie tematyki językoznawczej z wiedzą historyczną prace slawistów polskich, szczególnie prowadzone od końca XIX wieku studia z zakresu języków zachodniosłowiańskich, stanowią antycypację współczesnych nurtów lingwistyki kulturowej (por. Rzetelska-Feleszko 1987, 7–27). Przyjęty sposób ujmowania materiału lingwistycznego, postulowany przez językoznawców czerpiących inspiracje z nauk antropologicznych i kulturoznawstwa, bliski był, jak można sądzić, także autorce opracowania katalogu nazw z rejonu wolińsko-kamieńskiego – onomastyce kulturowej poświęciła bowiem osobny artykuł (por. Rzetelska-Feleszko 2007).

Analiza toponimii stwarza możliwość dostrzeżenia kolejnych przemian i kolejnych językowych i kulturowych warstw analizowanego obszaru. Łączne ujęcie nazw geograficznych: lądowych – miejscowych (miejsc zamieszkałych) i terenowych (miejsc niezamieszkałych) – oraz nazw wodnych, wraz z informacjami na temat środowiska geograficznego i przyrodniczego, pozwala na pojęciowe uporządkowanie wziętej pod uwagę przestrzeni i podjęcie prób scharakteryzowania odnoszonego do niej językowego obrazu świata (por. Szuta 2016, 318–319; por. też Mrózek 1998; Rzetelska-Feleszko 1998). Omawiając postulat badań w zakresie onomastyki kulturowej, E. Rzetelska-Feleszko podkreślała, że warunkiem koniecznym do ich podjęcia są „wcześniejsze, dobrze opracowane prace materiałowe. [...] Bez szczegółowej wiedzy o badanym zespole nazw wnioski o charakterze kulturowym mogłyby się okazać zbyt pochopne” (Rzetelska-Feleszko 2007, 61; por. też Szuta 2016, 318). Liczne prace jej autorstwa, także te z lat znacznie wyprzedzających zwrot kulturowy w językoznawstwie, stanowią realizację zamysłu jak najbardziej szczegółowego i wszechstronnego rozpoznania toponimów z każdego z analizowanych terenów.

W opracowaniach językoznawczych Profesor E. Rzetelskiej-Feleszko stale obecna jest refleksja historyczna. Omawiając najstarszą warstwę nazw miejscowych (osad) z terenu Polski, autorka podkreślała, że wiąże się ona ze Słowianami i że przedśłowiańskie toponimy nie dotrwały do naszych czasów; zwraca przy tym uwagę na zachowane wcześniejsze niż słowiańskie określenia rzek (Rzetelska-Feleszko 1998, 192–193). Nazwy wodne stanowiły temat kilku jej publikacji, jednak refleksja o ich potencjale badawczym nie skłoniła autorki ku badaniom etnogenezy Słowian; tym się zajęła inna wybitna polska slawistka

Hanna Popowska-Taborska – w pracy *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka* (Popowska-Taborska 1991).

Wiele spośród prac E. Rzetelskiej-Feleszko dotyczy zagadnień językoznawczych związanych z Pomorzem. Idą one przede wszystkim w kierunku dialektologii i onomastyki. Początkowo oba kierunki Profesor Rzetelska-Feleszko traktowała z równą uwagą, a następnie, stopniowo, przesunęła punkt ciężkości swych zainteresowań ku onomastyce. Do ważniejszych prac z zakresu dialektologii należą opracowania zespołowe z jej udziałem: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* (1964–1978, pod kierunkiem Zdzisława Stiebera), *Dawne słowiańskie dialekty województwa koszalińskiego. Najstarsze zmiany fonetyczne* (1973, praca doktorska), *O języku dawnych mieszkańców Pomorza Zachodniego* (1963), *Charakterystyka dawnych dialektów Pomorza Zachodniego na tle pozostałych dialektów językowych grupy lechickiej* (1972), oraz publikacje omawiające zagadnienia szczegółowe: gramatyczne, fonetyczne, słowotwórcze, słownikowe (zob. przypis 3 – Bibliografia).

Studia E. Rzetelskiej-Feleszko z zakresu onomastyki – łączonej też z dialektologią – kierują się w stronę analizy funkcjonowania języka, obserwowanego poprzez toponimy, w warunkach zmian etniczno-językowych. W dużej mierze odnoszą się one również do Pomorza, czego przykładem jest krótki tekst jej wystąpienia *Toponomastics of Pomerania* (1975), w którym zaprezentowana została charakterystyka pomorskiego materiału onomastycznego oraz metodologia użyta do jego analiz. Do poznania wzajemnych relacji słowiańsko-niemieckich i ich przejawów w nazewnictwie geograficznym na terenie Pomorza Zachodniego użyteczna okazała się koncepcja wspólnot komunikatywnych (por. Zabrocki 1963), pozwalająca na obserwowanie zjawiska zmiany etnicznej – kiedy jeden język jest wypierany przez drugi lub gdy zachodzi zjawisko dwujęzyczności. Jak pisze E. Rzetelska-Feleszko:

najbardziej typowy dla terenów zachodniosłowiańskich jest taki proces historyczny, w którym na obszary etnicznie i językowo słowiańskie napływa (od średniowiecza począwszy) żywioł niemiecki. [...] Na obszarach germanizowanych dochodzi do wytworzenia się dwu wspólnot komunikatywnych: A – zastana, rodzima wspólnota słowiańska (łużycka, pomorska, czeska) i B – nowa, ekspandująca wspólnota niemiecka (Rzetelska-Feleszko 1980, 73).

Po zbadaniu funkcjonowania w tych warunkach toponimów autorka sformułowała wnioski ogólne: przy zmianie etnicznej początkowo toponimia słowiańska w swej wspólnocie komunikatywnej pozostaje bez zmian, natomiast wspólnota niemiecka włącza nazwy geograficzne słowiańskie do swojego obiegu komunikacyjnego dla oznaczenia nieznanych jej wcześniej obiektów, po czym kolejnym etapem jest adaptacja nazw słowiańskich do systemu językowego wspólnoty zapożyczającej niemieckiej, czyli germanizacja. Adaptacja taka odbywa się przez substytucje fonetyczne i słowotwórcze oraz kalki językowe.

Zupełnie inna jest sytuacja bilingwizmu lub dwu wspólnot o własnej żywotnej toponimii – procesy adaptacji mogą wówczas zachodzić w obie strony, a więc w omawianym przypadku następowałyby wówczas zarówno procesy germanizacji, jak i sławizacji. Sytuacja trzecia nastąpiła po II wojnie światowej. Nie były to powolne, naturalne zmiany, lecz szybkie, urzędowe wprowadzenie w sposób sztuczny nowych nazw – reslawizacja (Rzetelska-Feleszko 1980, 74–76). Według autorki toponimy w sytuacji zmiany etnicznej spełniają bardzo ważne funkcje: „zaspokajają potrzebę oznaczenia nowospotkanych obiektów, wypełniając lukę w słownictwie”, a także „przechodząc z jednej wspólnoty komunikatywnej do drugiej, stają się pomostem, łącznikami między obcymi sobie wspólnotami” (Rzetelska-Feleszko 1980, 76).

Tej ostatniej – niezmiernie ważnej – funkcji nie spełniają natomiast te nazwy nadane urzędowo, które ani semantycznie, ani formalnie nie nawiązują do nazw wspólnoty poprzedzającej (Rzetelska-Feleszko 1980, 76).

Rejonu Pomorza dotyczy też częściowo praca zespołowa pod redakcją Henryka Borka pt. *Hydronimia Odry*, część I: *Wykaz nazw w układzie hydrograficznym* (1983), w której brała udział E. Rzetelska-Feleszko. Wśród jej prac jest także drobny tekst *O kilku ciekawych nazwach miejscowości z Pomorza Szczecińskiego* (1989) ze szczegółowo rozpatrzonymi pojedynczymi nazwami własnymi, co do których autorka uznała, że są „dobrym źródłem dla poznania pierwotnego stanu językowego na Pomorzu”. Owe „ciekawe nazwy”, z podaną etymologią staropomorską, to: *Goleniów* (*Gotenogi*), *Kołbacz* (*Koľbas*), *Małkocin* (*Moľkęcın*), *Paproty* i *Paprotno* (*Parpart* i *Parpartno*), *Tółcz* (*Tółcz*). Zainteresowanie Profesor E. Rzetelskiej-Feleszko nazwami pomorskimi znajduje dodatkowe merytoryczne uzasadnienie z zakresu historii języka; najstarsze, sporadyczne zapisy słowiańskich nazw miejscowych – z X i XI wieku – pochodzą bowiem właśnie z Pomorza Zachodniego oraz z Wielkopolski (Rzetelska-Feleszko 1998, 192, 196).

Kilka ważnych, wręcz fundamentalnych prac z zakresu toponomastyki ogólnej oraz hydrografii powstało we współautorstwie E. Rzetelskiej-Feleszko z Jerzym Dumą: *Nazwy rzeczne Pomorza między dolną Wisłą a dolną Odrą* (1977), *Z geografii typów formalnych w nazwach rzecznych Pomorza* (1978); *Badania nazw rzecznych Pomorza i Wielkopolski metodą kartograficzną* (1980); *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Środkowego* (1985); *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego* (1991); *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych* (1996) oraz ta sama praca w tłumaczeniu na język niemiecki – *Die alten slawischen Ortsnamen des Stettiner Raumes* (2010); *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie* (2008–2013). We wstępach do tych opracowań autorzy podkreślają odrębność pomorskiego materiału nazewniczego wobec toponimów z innych rejonów obecnego terytorium Polski. Analizują nazwy od średniowiecznych po nowe, nadane przez Komisję Ustalania Nazw

Miejscowych po II wojnie światowej. Ukazują stopniową germanizację pierwotnej pomorskiej warstwy nazw, następującą najwcześniej w zachodniej, a najpóźniej we wschodniej części Pomorza, na Pomorzu Gdańskim. Zwracają uwagę na fakt, że język Słowian pomorskich przechował się jedynie w postaci nazw zawartych w dokumentach pisanych w języku łacińskim i niemieckim, przy czym nazwy te były zwykle silnie zniekształcone. Omawiają także stan badań nad językiem i dialektami Pomorza, zarówno w obrębie językoznawstwa polskiego, jak i niemieckiego.

Badania onomastyki słowiańskiej Pomorza Zachodniego, mające swoją długą tradycję także w językoznawstwie niemieckim, ukierunkowane były na rozpoznanie słowiańskiej warstwy nazewnictwa z czasów przed germanizacją Pomorza. Stanowiły, jak piszą E. Rzetelska-Feleszko i J. Duma w pracy o słowiańskich nazwach miejscowych Pomorza Szczecińskiego, pierwszy krok ku opracowaniu słownika historyczno-geograficznego tego regionu. Ze względu na swą naturę słownik taki powinien zostać przygotowany przez historyków, jednak wobec braku inicjatywy z ich strony (notabene do dziś)⁴ pionierski krok wykonali językoznawcy – mając świadomość grożących przy tym potencjalnych usterek (por. Rzetelska-Feleszko, Duma 1991, 6). Warto tu przy okazji wspomnieć o pracach nad nazewnictwem Pomorza Zachodniego podejmowanych od lat przez szczecińskiego historyka Tadeusza Białeckiego. Nie wnikając „w genezę pochodzenia danej nazwy, ani w prawidłowość jej odtworzenia dokonanej przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowych” (domena językoznawców), a zarazem obserwując potęgujący się chaos w nazewnictwie geograficznym rejonu, w tym także Szczecina, T. Białecki podjął próbę „uporządkowania i ujednolicenia istniejącego nazewnictwa, które służy przecież bardzo rozległym celom naszego życia społecznego” (Białecki 1970, 1)⁵.

Zakres terytorialny omówionych badań E. Rzetelskiej-Feleszko, w tym także katalogu publikowanego w bieżącym numerze „Materiałów Zachodniopomorskich”, obejmuje obszar Pomorza, jednak ważna część jej prac dotyczy

---

⁴ Por. Jurek 2016, Aneks 1 do *Słownika historyczno-geograficznego ziem polskich w średniowieczu*, gdzie w tabeli ukazującej stan zaawansowania prac dla poszczególnych regionów przy Pomorzu Zachodnim widnieje uwaga: „Nie podjęto kwerend” (sic!) (<<http://www.slownik.ihpan.edu.pl/intro.php#p1>> [dostęp: 8 IX 2019]).

⁵ Wśród przejawów niejasności, niekonsekwencji i zamieszania w nazewnictwie T. Białecki (1970, 1–5) wymienia używanie nazw zwyczajowych, przejściowych i przekreślonych zamiast obowiązujących, istnienie jednobrzmiących nazw dla różnych obiektów geograficznych, przenoszenie nazw dotyczących pewnych obiektów na inne, spontaniczne tworzenie „dziwolągów nazw” dla dość licznych obiektów fizjograficznych, którym nie nadano nazw urzędowych po II wojnie światowej, w związku z czym nie trafiły do *Słownika Rosponda* (1951). Efektem realizacji prac T. Białeckiego są kolejne słowniki, w których autor dąży do maksymalnie obszernego ujęcia nazewnictwa geograficznego Pomorza Zachodniego (por. Białecki 2001; 2018; Białecki red. 2002).

także innych terenów i wyraźnie nawiązuje do interdyscyplinarnych badań o charakterze historycznym. Mowa tu przede wszystkim o licznych hasłach pisanych przez nią do *Słownika starożytności słowiańskich* (w tomach 6–8, z lat 1978–1996), a także o pracach konfrontujących dane językoznawcze z wynikami studiów archeologicznych. Są to również opracowania o charakterze ogólnym, jak np. artykuł *O współpracy językoznawców i historyków* (1988). Znakomitym przykładem takiego współdziałania, wynikającego z własnego doświadczenia badaczki, jest dzieło, które napisała wspólnie z Adamem Wolffem – *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*. Autorzy w rozdziale wstępnym tak piszą o swej metodzie pracy:

Książka powstała w wyniku współpracy historyka i językoznawcy. Pierwszy z autorów zgromadził materiał nazewniczy, zatroszczył się o jego wierność źródłową, o interpretację materiału i o poprawną lokalizację nazw, drugi nadał pracy charakter monografii toponomastycznej przez opracowanie etymologii nazw i rozdziałów poświęconych problematyce językowej (Wolff, Rzetelska-Feleszko 1982, 7).

Wspomniane hasła E. Rzetelskiej-Feleszko w *Słowniku starożytności słowiańskich* to językoznawcze omówienia nazw – głównie miejscowości, rzek, plemion pochodzenia słowiańskiego i germańskiego – z różnych regionów: Pomorza Zachodniego i Gdańskiego (m.in. hasła: *Grobe, Penkun, Puck, Trzebiatów, Widuchowa, Wolin*), Meklemburgii i Pomorza Przedniego (m.in. *Wagria, Wanzlow, Wieprzowo* – dziś *Vipperow, Wismar, Wołogoszcz*), Śląska i Łużyc (np. *Bardo, Barycz, Zgorzelec, Żary, Żmigród*), Mazowsza (m.in. *Bzura, Łowicz, Warka, Zakroczym*) i z innych terenów szeroko pojętej Słowiańszczyzny i jej pogranicza (jak np. *Bydgoszcz, Kikół, Łagów, Zawichost, Zurba, Zuzela*). Część haseł stanowią dawne imiona (zob. m.in. *Wirykind, Wyszak, Zbygniew, Żyrostaw*).

Ku weryfikacjom ustaleń językoznawczych – poprzez uwzględnienie wyników badań archeologicznych – zmiierzają takie prace autorki, jak: *Der polnische Name Stupsk, deutsch Stolp in Pommern im Lichte neuer archäologischen Untersuchungen* (1995b); *Wyniki badań językoznawczych, archeologicznych i geograficznych odnoszących się do Pomorza Zachodniego* (1997b); *Przedśłowiańskie nazwy rzeczne z obszaru Polski a rezultaty badań archeologicznych* (2001).

Trudno się oprzeć wrażeniu, że zainteresowania E. Rzetelskiej-Feleszko przeszłością wynikają z atmosfery domu rodzinnego (por. Krasowska 2011, 27). Będąc córką Janiny Kamińskiej z domu Sokołowskiej, archeologa mediewisty, autorki publikacji *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa* (1953), i Aleksandra Kamińskiego, słynnego harcmistrza „Kamyka”, tego od *Kamieni na szaniec*, mniej znanego jako autora książki o dziejach Jaćwingów *Jaćwież – terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne* (Kamiński 1953) oraz zestawienia *Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży od I do XIII w.* (1956),

poprzedzonego omówieniem stanu badań nad Jaćwieżą, musiała wyrastać w przekonaniu o wadze badań historycznych i archeologicznych we wszelkich ich przejawach⁶.

Zamieszczone w tym tomie „Materiałów Zachodniopomorskich” opracowanie Profesor Rzetelskiej-Feleszko *Etymologie słowiańskich nazw miejscowych i terenowych z obszaru wolińsko-kamieńskiego* ma swoją historię. Napisane zostało w roku 2000, z przeznaczeniem do monografii *Wolin wczesnośredniowieczny*, którą przygotowywał nieżyjący już profesor Władysław Filipowiak, wieloletni pracownik Instytutu Archeologii i Etnologii PAN oraz dyrektor Muzeum Narodowego w Szczecinie. Publikacja ta ostatecznie ukazała się, jako praca dwuczęściowa, w latach 2013 i 2014 w serii *Origines Polonorum*, pod wspólną redakcją naukową Władysława Filipowiaka i Błażeja Stanisławskiego, którzy byli także autorami tekstów w obu jej częściach. W części pierwszej znalazł się m.in. krótki tekst, którego współautorką jest E. Rzetelska-Feleszko (Rzetelska-Feleszko, Petrulevich 2013).

Prezentacja wyników badań na Wolinie stanowiła podsumowanie wieloletnich wykopalisk W. Filipowiaka, rozpoczętych przez niego jeszcze w latach 50. XX wieku, w ramach programu milenijnego. Program ten z założenia miał charakter interdyscyplinarny; uwzględniono w nim wszystkie dyscypliny, które mogły się przyczynić się do pogłębienia wiedzy o początkach państwa polskiego – przede wszystkim archeologię, historię, etnografię i językoznawstwo. Dyscypliny te były ponadto wspomagane metodami nauk przyrodniczych i technicznych. Po badaniach terenowych z lat 50.–60. – prowadzonych z niemającym precedensu, nie tylko w Polsce, rozmachem – w magazynach instytutów badawczych, uczelni i muzeów archeologicznych pozostały jednak liczne, szerzej nieznanne materiały, popadające w rozproszenie. Ideę ich naukowego opracowania i udostępnienia w postaci publikacji podjął Przemysław Urbańczyk z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, który w tym celu przygotował trzy kolejne wielkie projekty.

Najpierw był to projekt badawczy zamawiany przez Komitet Badań Naukowych „Polska w Europie na przełomie I i II tysiąclecia”, który posłużył opracowaniu materiałów z badań najważniejszych ośrodków wczesnopaństwowych (w tym Wolina). Aby oddać skalę przedsięwzięcia, wystarczy powiedzieć, że w ich realizacji w latach 1999–2004 brało udział ponad dwustu badaczy różnych specjalności, z wielu ośrodków i instytucji naukowych.

---

⁶ Losy Janiny i Aleksandra Kamińskich zostały ostatnio przypomniane wśród biograficznych opowieści Stefana Karola Kozłowskiego w jego książce *Kwiat królestwa* – poświęconej archeologom polskim, których aktywność zawodowa przypadła na okres dwudziestolecia międzywojennego oraz lata po II wojnie światowej (Kozłowski 2015, 191, 212-213).

Po opracowaniu materiałów z wykopalisk przyszła pora na upowszechnienie ich wyników. Pierwszą publikacją, pod redakcją P. Urbańczyka, był wydany w 2004 roku przez Instytut Archeologii i Etnologii PAN tom w języku angielskim (przewidziany jako prezentacja wyników prac za granicą) *Polish Lands at the turn of the 1st and the 2nd Millennium* (Urbańczyk 2004), w którym zostały zebrane krótkie podsumowania badań wszystkich uwzględnionych w projekcie ośrodków⁷.

Kolejny projekt – edycję pełnych opracowań poszczególnych ośrodków zebranych w serię nazwaną *Origines Polonorum*⁸ (Początki Polaków) – wsparła Fundacja na rzecz Nauki Polskiej, która w latach 2005–2015 sfinansowała wydanie pierwszych ośmiu tomów serii (por. Kieraciński 2007). Wśród nich znalazły się prezentacje badań prowadzonych w głównych ośrodkach Pomorza Zachodniego: Kołobrzegu (2007), Szczecinie (2011) i Wolinie (cz. 1–2, 2013–2014), a z innych rejonów: w Lublinie (2006), Przemyślu (2008), Płocku (2011) i Międzyrzeczu (2015). Warto tu wspomnieć, że wszystkie zaplanowane opracowania ośrodków Pomorza Zachodniego zostały już opublikowane⁹. Należy także podkreślić współdziałanie instytucji zachodniopomorskich w tym przedsięwzięciu: druga część *Woliny wczesnośredniowiecznej* została dofinansowana przez Muzeum Narodowe w Szczecinie oraz Uniwersytet Szczeciński.

Realizacja ostatniego z projektów – „Kontynuacja serii wydawniczej *Origines Polonorum 2015–2020*” w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki – jest w toku. Najpierw (w 2016 roku) ukazały się opracowania wczesnośredniowiecznego ośrodka na Ostrowie Lednickim i w Czersku, a następnie (w 2018 roku) – tomy omawiające badania w Zawichoście oraz Gnieźnie. Na rok 2019 zaplanowana jest publikacja wyników badań grodu w Santoku. Kolejne tomy mają dotyczyć Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu, Gdańska, Kalisza, Kałdusa, Gieczu i Wiślicy¹⁰.

I tu wracamy do opracowania E. Rzetelskiej-Feleszko, które zostało przygotowane do tomu wolińskiego. *Etymologia słowiańskich nazw miejscowych i terenowych*

⁷ Były to: Gdańsk, Kołobrzeg, Wolin, Szczecin, Międzyrzecz, Poznań, Ostrów Lednicki, Gniezno, Giecz, Kruszwica, Płock, Czersk, Kalisz, Bytom Odrzański, Wrocław, krakowski Wawel, Wiślica, Lublin, Przemyśl.

⁸ Zob.: <http://fnp.org.pl/origines/o-programie-origines-polonorum/> (dostęp: 15.11.2019).

⁹ Są to monograficzne tomy: *Kołobrzeg. Wczesne miasto nad Bałtykiem* (red. L. Leciejewicz i M. Rębkowski, Warszawa 2006), *Szczecin wczesnośredniowieczny. Nadodrzańskie centrum* (A.B. Kowalska, M. Dworaczyk, Warszawa 2011), *Wolin wczesnośredniowieczny* (red. B. Stanisławski, W. Filipowiak, cz. 1: Warszawa 2013, cz. 2: Warszawa 2014). Było dla mnie dużym wyzwaniem i ogromną satysfakcją uczestniczenie w przygotowaniu tych opracowań do druku.

¹⁰ Za szczegółowe informacje dziękuję prof. Przemysławowi Urbańczykowi, inicjatorowi i kierownikowi wszystkich trzech wspomnianych projektów grantowych, oraz dr Katarzynie Skrzyńskiej-Jankowskiej, sekretarzowi projektu „Polska w Europie na przełomie I i II tysiąclecia”, uczestniczącej również w pracach organizacyjnych serii *Origines Polonorum*.

z obszaru wolińsko-kamińskiego była, jak można sądzić, jej ostatnią pracą dotyczącą onomastyki Pomorza Zachodniego. Niestety, pozostała w stanie niedokończonym, w wersji roboczej, gdyż śmierć autorki uniemożliwiła ostateczne przygotowanie tekstu do druku. Świadczy o tym niepełny, skrótowy aparat w postaci odniesień do wykorzystanych przez nią źródeł oraz pewne niejednołitości zapisu. Dlatego też w tomie poświęconym wczesnośredniowiecznemu Wolinowi (Stanisławski, Filipowiak 2013) redaktorzy serii (w porozumieniu z redaktorami tomu) zdecydowali się zamieścić tylko niewielki fragment tego opracowania opatrzony tytułem *Katalog źródeł etymologicznych (przykład Wolina)*. Zawierał on jedynie toponimy dotyczące samego Wolina, dla których identyfikacja źródeł i uzupełnienie ich opisu były dla redaktorów niedysponujących warsztatem językoznawczym, najprostsze do wykonania. Planowano ponadto dołączenie do tomu płyty CD i zamieszczenie na niej kompletnego katalogu nazw bez dodatkowych zabiegów edytorskich, jednak ostatecznie przeważała opinia, że byłoby to ze szkodą dla pracy i zebranego w niej materiału, nie mówiąc o czytelnikach, a tym bardziej autorce.

O napisanie komentarza do zamieszczonego w tomie wolińskim fragmentu pracy E. Rzetelskiej-Feleszko poproszona została dr Alexandra Petrulevich z Wydziału Języków Skandynawskich na Uniwersytecie w Uppsali, która w swych badaniach zajmuje się onomastyką słowiańską i skandynawską, analizując ją między innymi z uwzględnieniem sag, w tym sagi o Jómswikingach i Jómshorgu, identyfikowanym z Wolinem¹¹. Ostatecznie wstęp E. Rzetelskiej-Feleszko oraz zebrany przez nią materiał nazewnictwa obejmujący Wolin wraz z uzupełniającym komentarzem A. Petrulevich został opublikowany w pierwszej części pracy *Wolin wczesnośredniowieczne* jako wspólne opracowanie obu badaczek (zob. Rzetelska-Feleszko, Petrulevich 2013).

W swojej części tego krótkiego tekstu, zatytułowanej *Wnioski* A. Petrulevich omówiła cały katalog E. Rzetelskiej-Feleszko, także jego nieopublikowane w tomie wolińskim hasła; stosunkowo niewiele miejsca poświęciła jednak opublikowanym tam nazwom związanym z Wolinem. Większość jej uwag dotyczy toponimów innych niż 'Wolin'. W związku z katalogiem sformułowała także dwa postulaty badawcze:

1. Oprócz badań w zakresie nazewnictwa słowiańskiego powinny zostać przeprowadzone dodatkowe studia dotyczące niemieckiej toponomastyki regionu oraz procesu niemieckiej kolonizacji tych ziem i koegzystencji ludności niemieckiej i słowiańskiej.
2. Obecnie przyjmowane etymologie poszczególnych nazw powinny zostać zweryfikowane poprzez pracę w terenie i uzupełnione o hipotezy

---

¹¹ Publikacje Alexandry Petrulevich zob. <<https://katalog.uu.se/profile/?id=N7-1207>> [dostęp: 10 IX 2018].

co do ich motywacji, a więc próby określenia, co mogło spowodować nadanie właśnie takich nazw (por. Rzetelska-Feleszko, Petrulevich 2013, 324–325).

Oczywiście, trudno się z tymi postulatami nie zgodzić; należy jednak zaznaczyć, że sygnalizowana w nich problematyka znajdowała się w polu badawczym E. Rzetelskiej-Feleszko. Z dużym prawdopodobieństwem można więc przyjąć, że gdyby było jej dane osobiście dokończyć przygotowanie publikacji, uwzględniłaby te kwestie, przynajmniej w formie podobnych postulatów.

W związku z pierwszym ze zgłoszonych postulatów należy zauważyć, że Profesor Rzetelska-Feleszko przez wiele lat prowadziła badania niemieckiej toponomastyki na Pomorzu. Ich wyniki opublikowała w licznych pracach, m.in.: *Hybrydy słowiańsko-niemieckie w nazewnictwie Pomorza Zachodniego* (1986b), *Interferencje niemieckie w słowiańskich nazwach geograficznych Pomorza Zachodniego* (1997a), w tym we współautorstwie z Jerzym Dumą: *Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i terenowe na Pomorzu Szczecińskim* (1993).

Co do postulatu drugiego – również można wskazać prace E. Rzetelskiej-Feleszko idące w sugerowanym przez A. Petrulevich kierunku: *Archaiczne podstawy apelatywne w pomorskich nazwach miejscowych* (1986a), *Apelatywne podstawy nazw miejscowych na Pomorzu Zachodnim* (1995a).

Poszukując dalszych perspektyw badawczych, można wskazać potrzebę uzupełnienia wykazu podanych w katalogu nazw miejscowych o pełny zestaw źródeł archiwalnych i map, z których korzystała autorka *Etymologii słowiańskich nazw miejscowych i terenowych z obszaru wolińsko-kamińskiego*. Zapewne warto byłoby też pokazać lokalizację wszystkich analizowanych w opracowaniu miejscowości na różnego rodzaju mapach, szczegółowych i zbiorczych, także tematycznych: ukazujących lokalną topografię, gleby, szatę roślinną; może też odwzorowania terenu w dużym przybliżeniu, pozyskane techniką skanowania laserowego (LiDAR), które pozwalają zobaczyć nawet niewielkie różnice ukształtowania powierzchni ziemi. Ten ostatni postulat wiąże się z ważną sugestią A. Petrulevich o potrzebie terenowej weryfikacji miejsc uwzględnionych w komentowanym tu wykazie nazw. Interesujące byłoby zestawienie – na jednej z map – nazw o etymologii łączonej z dawną słowiańską warstwą językową oraz aktualnej sieci poświadczonych archeologicznie punktów osadnictwa wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny czy analogiczne zestawienie najważniejszych niemieckich nazw miejscowych i terenowych z poświadczonymi archeologicznie stanowiskami, na których odkryto materiały związane z osadnictwem niemieckim. Niewątpliwie ciekawe byłoby ponadto sprawdzenie, w jakim stopniu opracowanie E. Rzetelskiej-Feleszko wpisuje się we wspomniany już nurt onomastyki kulturowej we współczesnym językoznawstwie.

We wstępie do *Etymologii nazw miejscowych i terenowych...* E. Rzetelska-Feleszko precyzuje zamysł swej pracy, która obejmuje nazwy „wsi i obiektów usytuowanych na terenach obszaru wolińskiego-kamieńskiego”. Zakres przestrzenny to „terytorium identyfikowane z ziemiami zamieszkanymi w okresie wczesnego średniowiecza przez plemię Wolinian”. Podstawę pracy stanowiły wykazy oraz szczegółowe mapy archiwalne z Muzeum Narodowego w Szczecinie. Etymologia została opracowana tylko dla nazw pierwotnie słowiańskich lub „podejrzanych” o takie pochodzenie; nazwy o jednoznacznie niemieckiej etymologii nie były w tym wypadku brane pod uwagę (zob. Rzetelska-Feleszko, Petrulich 2013, 320–321). Ze wstępu wynika wyraźnie, że autorka traktowała to opracowanie jako wybór, zarówno od strony źródeł, jak i kwestii językoznawczych, o czym może świadczyć także odesłanie czytelnika zainteresowanego językiem dawnych Pomorzan do pracy napisanej we współautorstwie z J. Dumą (por. Rzetelska-Feleszko, Duma 1996).

Niezależnie od aspektów pominiętych lub może niemożliwych do uwzględnienia przez E. Rzetelską-Feleszko prezentowane tu opracowanie przedstawia dużą wartość. Może być wykorzystane przez grono badaczy zajmujących się tematyką Pomorza Zachodniego – nie tylko językoznawczą, ale także historyczną, etniczną i archeologiczną. Przekonanie to, w związku z którym praca została przygotowana dla serii *Origines Polonorum*, podzielane przez Redakcję „Materiałów Zachodniopomorskich”, znalazło swój wyraz także w publikacji katalogu nazw obszaru wolińskiego-kamieńskiego. Szczęśliwą okoliczność stanowi przy tym fakt, że pracę tę przygotował do druku J. Duma, dodając kolejny tytuł do licznych opublikowanych wspólnie z E. Rzetelską-Feleszko. Można mieć w tym wypadku pewność, że nikt inny nie byłby w stanie trafniej odczytać wszelkich niuansów tej pracy, zastosowanego aparatu językoznawczego oraz intencji autorki.

Literatura

- Afeltowicz B. 2013. Dorobek naukowy prof. dr hab. Ewy Rzetelskiej-Feleszko w zakresie onomastyki. *Slavia Occidentalis* 70, 193–196.
- Bartmiński J. 2007. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin.
- Białecki T. (red.) 2002. *Słownik współczesnych nazw geograficznych Pomorza Zachodniego z nazwami przejściowymi z lat 1945–1948*. Szczecin.
- Białecki T. 1970. *Nazewnictwo geograficzne miasta Szczecina*. Szczecin. Prace Instytutu Zachodnio-Pomorskiego 39.
- Białecki T. 2001. *Słownik nazw fizjograficznych Pomorza Zachodniego*. Szczecin.
- Białecki T. 2018. *Słownik wszystkich nazw geograficznych Pomorza Zachodniego (nazwy urzędowe miejscowości i fizjograficzne, tymczasowe z lat 1945–1948, zwyczajowe, nazwy błędne, nie posiadające urzędowego zatwierdzenia; stan na 1 I 2018)*. Szczecin.
- Borek H. (red.) 1983. *Hydronimia Odry I: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym*. Opole.
- Czopek-Kopciuch B. 2012. Prace Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy MSWiA. *Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji* 23, 71–80.
- Jurek T. 2016. *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, <<http://www.slownik.ihpan.edu.pl/intro.php#p1>> [strona internetowa Instytutu Historii PAN, dostęp: 18 IX 2019].
- Kamińska J. 1953. *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*. Łódź.
- Kamiński A. 1953. *Jaćwież – terytorium, ludność, stosunki gospodarcze i społeczne*. Łódź.
- Kamiński A. 1956. Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży od I do XIII w. *Materiały Starożytne* 1, 193–273.
- Kieraciński P. 2007. Odmitologizowane początki państwa polskiego. W: *Fundacja na rzecz Nauki Polskiej. Raport Roczny – Annual Report 2006*. Warszawa, 92–96, <https://www.fn.org.pl/assets/Raport_Roczny_2006.pdf> [dostęp: 10 IX 2019].
- Komisja Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, <<http://knmiof.mswia.gov.pl/>> [strona internetowa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, dostęp: 12 IX 2019].
- Kowalska A.B., Dworaczyk M. 2011. *Szczecin wczesnośredniowieczny. Nadodrzańskie centrum*. Warszawa. *Origines Polonorum* V.
- Kozłowski S.K. 2015. *Kwiat królestwa*. Warszawa.
- Krasowska H. 2011. Osiągnięcia Ewy Rzetelskiej-Feleszko (1932–2009) w zakresie światowej slawistyki. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe* 2/38 (2011), 26–34 (<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:lLo4PXhTBMoJ:https://pressto.amu.edu.pl/index.php/nsw/article/view/3246+%&cd=1&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-b-d>; dostęp 10.09.2019).
- Lech-Kirstein D. 2015. Zwrot kulturowy w badaniach onomastycznych. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* 30 (2015), 85–95. DOI: 10.14746/psj.2015.30.5
- Leciejewicz L., Rębkowski M. (red.) 2006. *Kołobrzeg. Wczesne miasto nad Bałtykiem*. Warszawa. *Origines Polonorum* I.
- Mrózek R. 1998. Nazwy terenowe. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*. Warszawa–Kraków, 231–257.
- Popowska-Taborska H. 1991. *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*. Wrocław.

- Rospond S. 1948. *Skorowidz ustalonych nazw miejscowości na Ziemiach Odzyskanych, według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowości przy Ministerstwie Administracji Publicznej*. Wrocław.
- Rospond S. 1951. *Słownik nazw geograficznych Polski zachodniej i północnej: według uchwał Komisji Ustalania Nazw Miejscowych*. Wrocław.
- Rzetelska-Feleszko E. (red.) 1998. *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*. Warszawa-Kraków.
- Rzetelska-Feleszko E. 1963. O języku dawnych mieszkańców Pomorza Zachodniego. *Zapiski Koszalińskie* 7 (15), 57–65.
- Rzetelska-Feleszko E. 1972. *Charakterystyka dawnych dialektów Pomorza Zachodniego na tle pozostałych dialektów językowych grupy lechickiej*. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 12, 75–80.
- Rzetelska-Feleszko E. 1973. *Dawne słowiańskie dialekty województwa koszalińskiego. Najstarsze zmiany fonetyczne*. Wrocław.
- Rzetelska-Feleszko E. 1975. *Toponomastics of Pomerania*. W: *Actes du XIe Congrès International des Sciences Onomastiques 2*. Sofia, 235–237.
- Rzetelska-Feleszko E. 1980. Funkcje toponimów w warunkach zmian etnicznojęzycznych. W: *Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII Slovenská onomastická konferencia 20–24 XI 1976, Bratislava 1980*, Slovenska Akademie Ved. Bratislava, 73–77.
- Rzetelska-Feleszko E. 1986a. Archaiczne podstawy apelatywne w pomorskich nazwach miejscowych. W: H. Borek, S. Kochman (red.), *Nazwy własne a wyrazy pospolite w języku i tekście. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Onomastycznej w Opolu-Szczedrzyku, 12–13 X 1984 r.* Opole, 219–234.
- Rzetelska-Feleszko E. 1986b. Hybrydy słowiańsko-niemieckie w nazewnictwie Pomorza Zachodniego. W: S. Warchoł (red.), *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*. Lublin, 227–237.
- Rzetelska-Feleszko E. 1987. *Językoznawstwo zachodniosłowiańskie w Polsce. Przewodnik*. Warszawa.
- Rzetelska-Feleszko E. 1988. O współpracy językoznawców i historyków. *Onomastica* 32, 224–228.
- Rzetelska-Feleszko E. 1989. O kilku ciekawych nazwach miejscowości z Pomorza Szczecińskiego. *Zeszyty Naukowe Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego* 6, 249–258.
- Rzetelska-Feleszko E. 1994. „Nazwy do poprawki”, czyli o pracach Komisji Ustalania Nazw Miejscowych. W: K. Handke, H. Dalewska-Greń (red.), *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*. Warszawa, 199–210.
- Rzetelska-Feleszko E. 1995a. Apelatywne podstawy nazw miejscowych na Pomorzu Zachodnim. W: J. Treder (red.), *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*. Gdańsk, 85–99.
- Rzetelska-Feleszko E. 1995b. Der polnische Name Stupsk, deutsch Stolp in Pommern im Lichte neuer archäologischer Untersuchungen. W: H. Brachmann (red.), *Burg. Burgstadt. Stadt. Zur Genese mittelalterlicher nichtagrarischer Zentren in Ostmitteleuropa*. Berlin, 183–189.
- Rzetelska-Feleszko E. 1997a. Interferencje niemieckie w słowiańskich nazwach geograficznych Pomorza Zachodniego. W: E. Umińska-Tytoń (red.), *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*. Łódź, 163–168.

- Rzetelska-Feleszko E. 1997b. Wyniki badań językoznawczych, archeologicznych i geograficznych odnoszących się do Pomorza Zachodniego. W: J. Zieniukowa (red.), *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc*. Warszawa, 35–47.
- Rzetelska-Feleszko E. 1998. *Nazwy miejscowe* W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*. Warszawa–Kraków, 191–230.
- Rzetelska-Feleszko E. 2001. Przedślowiańskie nazwy rzeczne z obszaru Polski a rezultaty badań archeologicznych. *Onomastica* 46, 145–155.
- Rzetelska-Feleszko E. 2007. Onomastyka kulturowa. W: A. Cieślíkowa, B. Czopek-Kopciuch, K. Skowronek (red.), *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*. Kraków, 57–62.
- Rzetelska-Feleszko E., Cieślíkowa A. (red.) 2002–2003 [współpraca J. Duma]. *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia* 1–2. Warszawa–Kraków.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 1977. *Nazwy rzeczne Pomorza między dolną Wisłą a dolną Odrą*. Wrocław.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 1978. Z geografii typów formalnych w nazwach rzecznych Pomorza. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 17, 51–62.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 1980. Badania nazw rzecznych Pomorza i Wielkopolski metodą kartograficzną. *Onomastica* 25, 11–27.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 1985. *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Środkowego*. Wrocław.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 1991 [przy współudziale H. Pustoły-Ryżko]. *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*. Warszawa. [Wydanie niem.: Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 2010]
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 1993. Najstarsze niemieckie nazwy miejscowe i terenowe na Pomorzu Szczecińskim. *Onomastica Slavogermanica* 18, 43–60.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 1996. *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych*. Warszawa.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 2008–2013. *Nazwy terenowe Pomorza Zachodniego zawierające elementy słowiańskie*, I–II, SOW. Warszawa.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. 2010. [w:] Die alten slawischen Ortsnamen des Stettiner Raumes. W: F. von Debus (red.), *Ortsnamen Studien zu slawischen Flur- und Siedlungsnamen. Ausgewählte Untersuchungen im südlichen Ostseeraum*. Neumünster, 97–298 [posłowie Ernsta Eichlera, 299–300]. *Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete* 9.
- Rzetelska-Feleszko E., Petrulevich A. 2013. Katalog źródeł etymologicznych (przykład Wolina). W: B. Stanisławski, W. Filipowiak (red.), *Wolin wczesnośredniowieczny* 1. Warszawa, 320–325. *Origines Polonorum* VI.
- Stanisławski B., Filipowiak W. (red.) 2013. *Wolin wczesnośredniowieczny* 1. Warszawa. *Origines Polonorum* VI.
- Stanisławski B., Filipowiak W. (red.) 2014. *Wolin wczesnośredniowieczny* 2. Warszawa. *Origines Polonorum* VII.
- Stieber Z. (red.) 1964–1978. *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich* I–XV. Wrocław.

- Szuta J. 2016. Obraz świata w mikrotoponimii Pomorza Gdańskiego. W: A. Galkowski, R. Gliwa (red.), *Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej (Geographical names in physical space)*. Łódź, 317–325.
- Urbańczyk P. (red.) 2004. *Polish Lands at the turn of the 1st and the 2nd Millennium*. Warszawa.
- Wolff A., Rzetelska-Feleszko E. 1982. *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*. Warszawa.
- Zabrocki L. 1963. *Wspólnoty komunikatywne w genezie i rozwoju języka niemieckiego*. Wrocław.

Dorota Cyngot
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
dorota@iaepan.edu.pl